

„I Kongres Badaczy i Badaczek Granic i Pograniczy”, Wrocław–Opole, 16–18 września 2024 roku

Współorganizowany przez kilka ośrodków naukowych „I Kongres Badaczy i Badaczek Granic i Pograniczy” odbył się pod hasłem przewodnim „(De)Konstruowanie granic w studiach nad granicami i pograniczami”. Organizatorzy postawili sobie zadanie stworzenia forum wymiany myśli i dyskusji na tematy związane z obszarami przygranicznymi. Do udziału w konferencji zaproszono więc przedstawicieli różnych dyscyplin: historyków, politologów, socjologów, ekonomistów. Perspektywa badawcza przyjęta przez organizatorów zakłada, że granice i pogranicza są nie tyle przestrzenią geograficzną, ile koncepcją, przestrzenią ideową, którą zamieszkują ludzie działający często wspólnie, ponad granicami państwowymi.

Obrady odbywały się na Uniwersytecie Wrocławskim i na Uniwersytecie Opolskim. Program obrad podzielono na sesje plenarne i równoległe sesje tematyczne. Uroczysta sesja otwierająca składała się z dwóch wykładów. Dorte Jagetic Anderson z Uniwersytetu Południowej Danii w swoim wykładzie otwierającym analizowała kwestię badań nad przestrzenią graniczną przez pryzmat różnego rodzaju kryzysów rozumianych jak element życia codziennego. Z kolei James W. Scott z Uniwersytetu Wschodniej Finlandii skupił się na zagadnieniach z zakresu geopolityki w odniesieniu do obszarów przygranicznych, zwracając przy tym uwagę na nakładające się dwie perspektywy badawcze: badania geograficzne skupione na topografii i przestrzeni fizycznej oraz badania oparte na analizie działań ludzkich w przestrzeni.

Następujące po sesji plenarnej cztery sesje równoległe dotyczyły takich tematów jak: geopolityka w odniesieniu do obszarów pogranicznych, wyzwania w badaniach kulturowych na temat granic i obszarów przygranicznych, sytuacja na wschodnich pograniczach Polski w XXI w., dziedzictwo historyczne granic i pograniczy. Pierwszą sesję, prowadzoną po angielsku, moderował Jarosław Jańczak (UAM i Europejski Uniwersytet Viadrina). Referaty wygłosili: Jaume Castan Pinos z Uniwersytetu Południowej Danii (na temat wzmożonej debaty potrzebie utrzymania granic), Anna Vlasjuk Nibe z tego samego uniwersytetu (na temat ekonomicznych i gospodarczych aspektów istnienia granic), Steen Bo Frandsen z tego samego uniwersytetu (znaczenie polityki historycznej w europejskiej geopolityce). Ekaterina Mikhailova z Arktycznego Uniwersytetu Norwegii razem ze Slavomirem Horákiem z Uniwersytetu Karola w Pradze dyskutowali o różnych aspektach trudnego sąsiedztwa między Uzbekistanem i Turkmenistanem na przełomie XX i XXI w. W drugiej sesji, moderowanej przez Andree Würm

z Uniwersytetu Okręgu Saary wygłoszono trzy referaty. Christian Wille z Uniwersytetu w Luksemburgu mówił o różnych formach oznaczania granic. Z kolei Eva Nossem z niemieckiego Uniwersytetu Okręgu Saary analizowała prezentację granic i podziałów obecnych w popularnej twórczości muzycznej. Trzeci prelegent, Tobias Schank z tego samego uniwersytetu mówił o metaforach związanych z wodą i ogniem w wewnętrznych niemieckich dyskusjach o granicach.

Sesję poświęconą wschodnim pograniczom Polski zorganizowaną w języku polskim prowadziła Małgorzata Bienkowska (UwB), do dyskusji zaś zaproszono specjalnie Zbigniewa Kurcza (UWr). Marcin Dębicki (UWr) mówił o staraniach o bardziej elastyczne relacje transgraniczne między Polską o Ukrainą na przykładzie Europejskich Dni Dobrosąsiedztwa. Andrzej Jekaterynczuk (UMCS) przedstawił różne strategie inkluzji społecznej imigrantów z Ukrainy w społecznościach religijnych. Kamil Łuczaj (UŁ) mówił o społecznej roli imigrantów z Ukrainy, Agnieszka Bielewska zaś (UWr) wraz z Ewą Ślęzak-Belowską (UEK) analizowały przestrzeń Przemysła jako pograniczną przestrzeń tranzytową.

Kolejna sesja w języku polskim poprowadzona została przez Julitę Makaro (UWr). Kamilla Biskupska (UWr) mówiła o doświadczeniu powodzi we Wrocławiu z 1997 r., aktualizując swoje wystąpienie o obserwacje na temat bieżącej trudnej sytuacji hydrologicznej i powodzi w północnych Czechach i w Polsce południowo-zachodniej. Tomasz Marcysiak (Merito) przedstawił z kolei badania mające na celu przywrócenie pamięci o kosznajdrach, lokalnej społeczności niemieckojęzycznej z obszarów południowej Krajny. Tomasz Nawrocki (UŚ) w imieniu swoim i nieobecnej Ewy Bogalskiej-Martin z tego samego uniwersytetu mówił o zmianach nazw ulic w Katowicach i Metz. Z kolei Karolina Ciechorska-Kulesza (UG) przedstawiła wyniki badań terenowych

przeprowadzonych w ramach projektu mającego na celu zrozumienie znaczenia granicy państwowej z dwudziestolecia międzywojennego wytyczonej na Pomorzu. Inną część tego samego projektu przedstawiła Magdalena Sacha (UG), która zrelacjonowała wyniki badań terenowych dotyczących kolekcji i narracji przedstawianych w lokalnych i regionalnych muzeach i izbach pamięci funkcjonujących w pobliżu międzywojennej granicy państwowej na Pomorzu.

Sesje odbywające się w drugiej części pierwszego dnia obrad stanowiły tematyczną kontynuację porannej części kongresu. Kulturowe aspekty funkcjonowania ludzi w obszarach przygranicznych zajmowały prelegentów obradujących pod przewodnictwem Christiana Wille z Uniwersytetu w Luksemburgu. Andrea Wurm z Uniwersytetu Okręgu Saary mówiła o granicach społecznych i kulturowych obserwowanych w dwunarodowym przedsiębiorstwie. Astrid M. Fellner z tego samego uniwersytetu rozważała o działalności artystycznej związanej z przekraczaniem granic. Działania artystyczne zdominowały również wystąpienie Susanne Müller z Uniwersytetu Lotaryngii, która mówiła o motywie Linii Maginota obecnym w sztuce. Zjawisko transgresji i postać Terézii Mori przedstawiała Lena Wetenkamp z Uniwersytetu w Trierze.

Federica Moretti (Uniwersytet Europejski we Florencji) poprowadziła sesję, w której Tina Filipović (Uniwersytet w Puli) mówiła o organizacji świadczeń emerytalnych dla żołnierzy z Istrii. Iryna Sklokina (Centrum Historii Miast we Lwowie) omawiała różnice społeczne i ekonomiczne we Lwowie w latach 1930–1950. Z kolei Machteld Venken (Uniwersytet w Luksemburgu) przedstawiła rolę obozów wakacyjnych organizowanych po wojnie dla dzieci na pograniczu belgijsko-niemieckim.

Sesję dotyczącą dziedzictwa historycznego granic i pograniczy poprowadziła Natalia Niedźwiecka-Iwańczak (UWr).

Dominik Porczyński (UR) przedstawił wyniki badań nad dawnym pograniczem zaboru austriackiego i Kongresówki, skupiając się na znaczących przezwiskach pojawiających się wśród lokalnej ludności. Rafał Ciesielski (UJ) mówił o upamiętnianiu postaci Georga Philippa Telemanna w Żarach. Robert Heś (Muzeum Narodowe we Wrocławiu) przedstawił wyniki badań mających na celu inwentaryzację średniowiecznych i nowożytnych znaków granicznych znajdujących na obszarze całego Śląska. Z kolei Tomasz Stolarczyk (Biblioteka UŁ) przedstawił referat na temat relacji społecznych i karier rodów szlacheckich z ziemi wieluńskiej w XV i XVI w.

Temat wschodnich pograniczy Polski w XXI w. kontynuowano w sesji prowadzonej przez Małgorzatę Bieńkowską (UwB). Dariusz Wojakowski (AGH) zwrócił uwagę na konsolidację kulturową pogranicza polsko-ukraińskiego w obliczu pandemii i trwającej wojny. Moderatorka sesji wygłosiła też referat na temat lokalnej świadomości pograniczności mieszkańców Podlasia. Michał Dąbrowski (UWM) mówił o wpływie sankcji politycznych i gospodarczych na relacje społeczne na pograniczu polsko-białoruskim. Dominika Studzińska (UG) i Krzysztof Żęgota (UWM) mówili o społecznym i ochronnym wymiarze murów granicznych. Pierwszy dzień obrad zakończyła dyskusja panelowa zbudowana wokół dwudziestej rocznicy wstąpienia Polski do Unii Europejskiej. Spotkanie odbyło się w Biurze Współpracy Saksonii we Wrocławiu.

Program drugiego dnia obrad podzielono między dwa uniwersytety w dwóch województwach. Poranne sesje równoległe odbyły się we Wrocławiu, skąd uczestnicy konferencji pojechali do Opola. Cztery sesje poranne dotyczyły: semiotyki i symboliki obecnej na pograniczach, relacji transgranicznych na obszarze alpejsko-adriatyckim w czasie zimnej wojny, tworzenia tożsamości i relacji transnarodowych, kryzysów i konfliktów granicznych. Elżbieta

Opiłowska (UWr) poprowadziła sesję, w której wystąpili: Christophe Sohn (Instytut Badań Społeczno-Gospodarczych w Luksemburgu) z referatem na temat symboliki obrazów i znaków obecnych na granicach, Jérôme Jacob z tego samego ośrodka kontynuował temat semiotyki obrazów na przykładzie Frankfurtu nad Odrą i Słubic, Ekaterina Mikhailova zaś (Arktyczny Uniwersytet Norwegii) rozwinęła temat o wyniki badań ikonosfery tam przeprowadzonych. Następnie Loris Pagnani (Instytut Badań Społeczno-Gospodarczych w Luksemburgu) mówił o symbolice obecnej na terenie przejść granicznych wokół Luksemburga w latach siedemdziesiątych XX w.

Kolejną sesję poprowadziła Sabine Rutar (Uniwersytet w Ratyzbonie), a referaty wygłosili: Marco Abram (Centrum Badań i Nauki w Koprze) o współpracy transgranicznej na obszarze Alp Julijskich w latach 1960–1990; Urška Strle z tej samej instytucji mówiła o turystyce transgranicznej zorganizowanej wokół wędkarstwa i polowań; Benedetto Zaccaria reprezentujący tę samą instytucję i dodatkowo Uniwersytet w Padwie analizował współpracę na obszarze alpejsko-adriatyckim.

Bartosz Czepil (UO) poprowadził sesję, w której wygłoszono cztery referaty dotyczące relacji transnarodowych na obszarach przygranicznych. Jarosław Jańczak (UAM) mówił o komunikowaniu kwestii uchodźców i migrantów w Unii Europejskiej. Karol Leszczyński (Instytut Pokolenia w Warszawie) dyskutował o tym, jak istnienie diaspor dekonstruuje granice państwowe. Magdalena Marczuk (UŁ) mówiła z kolei o problemie z przekraczaniem granicy między Kanadą i USA w kontekście prezydentury Donalda Trumpa. Anna Fiń (UKEN) zajęła się złożonym zagadnieniem istnienia pograniczy na obszarach objętych licznymi migracjami.

Kryzysy wpływające na istnienie i funkcjonowanie granic były tematem przewodnim sesji, którą poprowadził Dawid

Błaszczak (AB). Anna Moraczewska (UMCS) mówiła o wpływie sytuacji na wschodniej granicy UE na prawny porządek międzynarodowy. Aleksandra Gulińska (UW) z kolei zwróciła uwagę na przebieg monitoringu praw człowieka na tej granicy. Trzeci referat w tej sesji wygłosiły Agnieszka Zaręba i Anna Szachon-Pszeny (KUL), które kontynuowały dyskusję na temat sytuacji migrantów na granicy polsko-białoruskiej.

W połowie dnia obrady przeniesiono do Opolą, po przerwie zaś odbyły się obrady zorganizowane w czterech sesjach równoległych. Wiesława Duży (IH PAN) poprowadziła sesję, w której zaplanowano cztery wystąpienia, lecz z powodu sytuacji powodziowej w Europie Środkowej wygłoszono ostatecznie trzy referaty: Ondřej Elbel (Uniwersytet w Ostrawie) planował wystąpienie na temat nadgranicznych miast bliźniaczych, lecz niestety nie zdołał go wygłosić. Norbert Cyrus (Europejski Uniwersytet Viadrina) mówił o metodologicznych aspektach badania granic państwowych, skupiając się na ich ontologicznym statusie i możliwości wykorzystania w badaniach konceptu *complexity thinking*. Zsuzsanna Fejes (Uniwersytet Ludovika w Budapeszcie) mówiła o problemach metodologicznych w badaniach nad prawnymi uwarunkowaniami współpracy transgranicznej na przykładzie węgierskich euroregionów. Maciej Cesarz (UWr) mówił z kolei o metodologicznych i etycznych problemach w badaniach nad cyfrowymi aspektami kontroli przepływu ludności na granicach Unii Europejskiej.

Grzegorz Welizarowicz (UG), będący jednym z organizatorów Kongresu, poprowadził sesję, której celem było przedstawienie badań prowadzonych w Międzynarodowym Centrum Badań Granicznych działającym na Uniwersytecie Gdańskim. Tematu tego dotyczyło wystąpienie moderatora. Trzy pozostałe referaty w omawianej sesji dotyczyły literatury popularnej omawiającej kwestie pograniczy

(Miłostława Borzyszkowska-Szewczyk), idei pomocy humanitarnej na obszarach pogranicznych (Izabela Morska), wojny w Ukrainie (Magdalena Nowak).

Kryzysy zdominowały też dyskusję w kolejnej sesji poprowadzonej przez Dawida Błaszczaka (AB). W sesji tej wygłoszono cztery referaty. Aneta Bąk-Pitucha i Anna Szachoń-Pszenny (KUL) mówiły o problemie instrumentalizacji migrantów na granicy rosyjsko-fińskiej. Pierwsza z prelegentek wygłosiła też drugi referat, w którym wraz z Agnieszką Zarębą analizowały problemy związane z kryzysem uchodźczym w Polsce w 2022 r. Grzegorz Balawajder (UO) mówił o badaniach nad bezpieczeństwem granic strefy Schengen. Z kolei Wojciech Kotowicz (UWM) analizował kwestie bezpieczeństwa na granicach wokół obwodu królewieckiego. Temat kryzysu rozwijano też w sesji poprowadzonej przez Birte Wassenberg (Uniwersytet w Strasburgu). Damian Bączkiewicz (UWr) analizował teksty literackie i medialne dotyczące mniejszości narodowych na granicy polsko-czeskiej i obecnych w nich koncepcjach granic. Bernard Reitel (Uniwersytet Artois we Francji) mówił o współpracy na granicy francusko-niemieckiej. Na koniec moderatorka sesji w swoim referacie rozwinęła temat dotyczący sytuacji na granicy francusko-niemieckiej.

Po zakończeniu obrad drugiego dnia konferencji organizatorzy zaprosili uczestników do obejrzenia filmu *Mur* (reż. Kasia Smutniak, 2023) i dyskusji na temat odgraniczania i granic. Tematykę tę podjęto też na początku trzeciego dnia kongresu. O działaniach i zaniedbaniach względem uchodźców na granicy polsko-białoruskiej w kontekście historycznych kryzysów uchodźczych w wykładzie otwierającym obrady mówiła Lidia Zessin-Jurek z Czeskiej Akademii Nauk. Z kolei Michał Buchowski (UAM) wygłosił wykład na temat korelacji i komplementarności granic społecznych i przestrzennych z perspektywy badań antropologicznych.

Łukasz Moll (UWr) poprowadził sesję, w której wygłoszono cztery referaty dotyczące europejskich obszarów przygranicznych. Kamil Bembnista z Uniwersytetu Technicznego Brandenburgii mówił o wyzwaniach energetycznych na pograniczu polsko-niemieckim. Barbara Alicja Jańczak (UAM) w tym samym regionie analizowała język i specyfikę komunikacji między użytkownikami języka polskiego i niemieckiego. Ruairidh Tarvet z Uniwersytetu w Edynburgu dyskutował kilka kwestii związanych z funkcjonowaniem mniejszości etnicznych w Europie. Z kolei Oksana Soroka i Uliana Khomut z Iwanofrankiwskiego Uniwersytetu Medycznego mówiły o organizacji ubezpieczeń i kontroli stanu zdrowia w rejonie dzisiejszego ukraińskiego Przykarpacia w okresie jego przynależności do Drugiej Rzeczypospolitej.

W programie znalazła się też sesja obradowa pod hasłem „Granice w sensie terytorialnym. Linie oddzielające państwa”. Bartosz Czepil (UO) mówił o kontekście i społecznych konsekwencjach afery wizowej z 2023 r. Laurie Trautman (Uniwersytet Zachodniego Waszyngtonu) mówiła o kontrolach granicznych w Europie i Ameryce w konsekwencji zakończonej epidemii COVID-19. Małgorzata Kułakowska (UJ) analizowała koncepcję granicy w brytyjskim prawie i debacie politycznej. Z kolei Michał Pavlásek (Czeska Akademia Nauk) mówił o praktykach życia codziennego na granicy słowacko-czeskiej.

Różne aspekty niepewności w europejskich obszarach przygranicznych omówiono w kolejnej sesji prowadzonej przez Kristine Beurskens i Nonę Renner. Peter Balogh (Węgierska Sieć Badawcza Centrum Badań Regionalnych i Gospodarczych) mówił o źródłach i konsekwencjach niepokojów społecznych na granicy słowacko-węgierskiej. Lukáš Novotný (Uniwersytet Jana Ewangelisty w Ústí nad Labem) prezentował referat dotyczący zarządzania kryzysowego na granicy Czech i niemieckiej Saksonii. Z kolei przedstawicielka

organizatorów, Elżbieta Opilowska (UWr) swoje wystąpienie poświęciła problemowi ponownego wprowadzania kontroli granicznej na granicy polsko-niemieckiej. Prelegentki z Instytutu Geografii Regionalnej w Lipsku, Kristine Beurskens, Nona Renner i Judith Miggelbrink analizowały przejawy konfliktów na obszarach przygranicznych wewnątrz Unii Europejskiej.

Granice społeczno-kulturowe wytyczyły zakres tematyczny referatów w sesji prowadzonej przez Kamillę Dolińską (UWr). Katarzyna Warmińska (UEK) mówiła o granicach terytorialnych kaszubskiej wspólnoty. Podobną kwestię podjął Przemysław Kilian (UG), opowiadając o tożsamości regionalnej na pograniczu Kaszub, Kociewia i Borów Tucholskich. Z kolei Marek Mazurkiewicz (UO) mówił o przesłaniu symbolicznej pogranicza polsko-niemieckiego. Sławomir Łodziński (UW) wygłosił referat, w którym analizował spory o nazwy miejscowości w językach mniejszościowych w Polsce.

W drugiej części obrad dotyczących granic społeczno-kulturowych wygłoszono trzy referaty. Artur Wysocki (UMCS) przedstawił raport z badań nad poczuciem ponadnarodowych tożsamości przeprowadzonych w Polsce w ostatnich latach. Karolina Panz (Centrum Badań nad Zagładą Żydów IFiS PAN) przedstawiła wyniki badań dotyczących przemytu na obszarze Podhala i Spisza w czasie Holocaustu. Z kolei Dorota Misiejuk (UwB) mówiła o ograniczeniach w zakresie korzystania z technologii cyfrowych w edukacji.

O możliwościach integracji transgranicznej debatowali prelegenci obradujący pod przewodnictwem Marcina Dębickiego (UWr). Referaty w tej sesji wygłosili: Dániel Balizs (Uniwersytet Techniczno-Ekonomiczny w Budapeszcie) – o suburbanizacji Bratysławy, Katalin Kovály (Węgierska Sieć Badawcza) – o sytuacji na granicy węgiersko-ukraińskiej, oraz Elifcan

Karacan wraz z Caroline Fischer (Uniwersytet Twente w Holandii) – to wystąpienie dotyczyło polityki mobilnościowej na wewnętrznych granicach UE.

Pod przewodnictwem Wojciecha Opioły (UO) obradowała sesja poświęcona praktycznym aspektom współpracy transgranicznej. Natalia Niedźwiecka-Iwańczak (UWr) mówiła o wynikach badań treści pamiętników napisanych przez mieszkańców Słubic, Gubina i Zgorzelca. Kamilla Dolińska i Julita Makaro z tego samego uniwersytetu przygotowały wystąpienie o roli miast w budowaniu i umacnianiu współpracy transgranicznej, Aleksandra Herman i Paweł Orzechowski (UW) mówili o transferze kulturowym na obszarze Śląska Cieszyńskiego.

Kongres zamykała dyskusja panelowa, której tematem był przegląd stanu badań i planów badawczych związanych z granicami i pograniczami realizowanych w wybranych ośrodkach naukowych w Polsce. Dyskusję poprowadziła Katarzyna Kownacka (UO), a wzięli w niej udział Małgorzata Bienkowska (UwB), Jarosław Jańczak (UAM), Wojciech Opioła (UO), Natalia Niedźwiecka-Iwańczak (UWr), Grzegorz Welizarowicz (UG).

Kongres zgromadził 108 prelegentów z 17 państw i kilkudziesięciu ośrodków naukowych. Dużą wartością tego wydarzenia było zaproszenie specjalistów z różnych dziedzin do wspólnej dyskusji i namysłu nad badaniami związanymi z granicami. Zabrakło jednak pogłębionych analiz czasowo-przestrzennych ukazujących złożoność podziałów granicznych na przestrzeni dziejów oraz dyskusji na temat granic administracyjnych innych niż granice państwowe. Nie można wykluczyć, że braki te zostaną uzupełnione podczas kolejnego kongresu, który ma odbyć się w Białymstoku. ■

Wiesława Duży
(Warszawa)